

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 3-4

БЕОГРАД
1950

САДРЖАЈ

	Страна
1. Уредништво: Уз педесетогодишњицу наставничког рада прозе- сора А. Белића	73
2. А. Белић: Напомене о данашњим задацима књижевног језика	75
3. М. Стевановић: Синтаксичка и стилска вредност предлога с	108
4. Р. Бошковић: Придеви типа <i>ораћи</i>	116
5. Драг. Живковић: Питање практичности новог начина стављања запете	132
6. А. Б. Поводом претходног чланка	138
7. В. М. Мићовић: О народним речима за „зихернаду“	142
8. Б. Милановић: „Присуствовати“ и „бити присутан“	146
9. Св. Марковић: „Ђорав“ и „слеп“	151
10. Гл. Елезовић: 1. Абдест, абдес, авдест, авдес и сл.; аваз	154
2. Још неколико речи о <i>адраповцу</i>	160
11. Језичке поуке:	163 — 168

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Рибита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1950

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

1.

АБДЕСТ, АБДЕС, АВДЕСТ, АВДЕС и сл.; АВАЗ

Реч *âvdes* у нас је први Вук унео у свој речник и дао јој тумачење на немачком језику што би српски значило: умивање Турчина пре молитве. Поред ње забележио је он исто тако и од ње изведен придев *âvdеснѣ*, -нѣ, -нѣ са значењем: који служи, који је у вези са *авдесом*, напр. махрама.

Више од 70 година после Вукова речника у Загребу је почела Југ. академија да издаје свој *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* и он је нешто увећао број речи изведених од основе *âvdесѣ* и *авдес*, а које се у нашем народу употребљавају. Поред *âvdесѣ* и *âvdес*, за чија значења упућује на *âvdесѣ* и *âvdes* и поред *âvdеснѣ* прид., он има још и реч *âvdесница*.

Ни у Вука тумачење ове речи није било потпуно. Академски речник је покушао да његово тумачење поправи, али, по моме мишљењу, без успеха. Његова дефиниција те речи, ма да је он знао да је она од персиског *âvdest*, није боља од Вукове, већ је лошија кад каже: „умивање по турском закону пред молитву“.

Двадесет година после појаве I књ. Рјечника Југ. академије у Загребу су 1901 објавили д-р Ивековић и д-р Иван Броз свој *Rječnik hrvatskoga jezika*, али у њему се налазе само оне речи које смо видели у Вукову речнику: *âvdes* и *âvdеснѣ* додавши понеки пример више из Вукових дела. За реч *âvdеснѣ* они су казали да значи: „који припада *авдесу*“ отступивши ту унеколико од Академског речника где је речено да значи: „што је за *авдес*“.

Како рекосмо, у речнику Југ. академије поред наведених облика има још: *авдесѣ* која би одговарала првобитном *ав-*

dest са истим значењем, и *дзедесница*, узета из списка В. Врчевића са значењем: „авдесни убрис, чим се Турци отиру кад узму *авдес*“.

Не знам одакле је Миклошич узео облик ове речи *авдес*. Овај као и сви остали облици изведен је од персиске речи *abdest* преко *авдесш* и *авдес* и постао *авдес* на нашем земљишту, тамо где код нас постоји склоност за претварањем муклих сугласника на крају речи у звучне. Таквих примера има доста у нашем језику нарочито код речи источњачког порекла. Неколико примера: као именица *авдесш* гласи и персиски сложени придев *ser best* а значи: слободан да учини или не учини неки поступак, нешто, који се не стиди, који поступа без устезања. Пошто је отпало *ш* са краја речи, *с* је замењено одговарајућим звучним сугласником. Тако је постао прид. *сѣрбѣз* у косовско-метохиском говору, а код Вука *сѣрбес*. Овамо бисмо могли прибројати речи у косовско-метохиском: *мирѣз* (тако и код Вука *мирѣз*, *мирѣза*), међутим та реч у арапском језику гласи: *mirath*, тур. *miras* и значи: покретна и непокретна имовина коју остави за собом неки покојник.

У моме речнику косовско-метохиског дијалекта наведена је из ове породице и реч *авдесџа* са значењем: „нека врста умиваоника по кућама и турским и српским, грађеним ала турка“.

У картотеци Института за српски језик САН налази се листић који је исписао Св. Ћоровић и на њему реч *дзедесница ж.*, она иста о којој је мало пре било речи, а која је унесена из списка Вука Врчевића у облику *дзедесница*. Не само по акценту него и по значењу се ова реч разликује код ова два наша врло угледна писца. Св. Ћоровић противно В. Врчевићу каже да *дзедесница* значи: „јеменија, што се њоме покривају муслиманке кад узимљу авдес“. А из Врчевића поред наведеног примера на једном листићу имамо: „сваки од њих носи собом... ибрик за воду и *авдесницу* (личњак), кад се умива и авдес узима кад се клања“.

У мањим песмама П. П. Његоша такође се спомиње ова реч, али се из исписаног листића не види шта она тамо значи: оно што тврди В. Врчевић или Св. Ћоровић:

Те ми преди гаће и кошуљу
И навези турску *авдесницу*.

Према томе требало би проверити која су од два знањчеа и два акцента тачна: акценат и значење које по Врчевићу даје речник Југ. академије или значење и акценат које је забележио Св. Ђоровић.

Из народних песама муслимана у Босни и Херцеговини које је објавио К. Херман исписана је реч *авдесхана*, коју смо видели у косовско-метохиском говору у облику *авдесана*. По К. Херману она значи, као и реч *авдеслук*: место где се узима *авдес*, што, разуме се, није сасвим тачно.

Један писац је, да споменемо на крају, употребио од те речи изведен код нас глагол *авдесоваши*: „Један хаџија идући на хаџ (хаџилук), распаше се на броду и стане *авдесоваши*.“

У народним песама Срба у Турској које је објавио И. С. Јастребов јавља се и реч *авдесли* по значењу као и реч *авдесни* код Вука:

Још пољепше да дарујеш даром:
Сваком свату *авдесли* мараму.

Подвучену реч је Јастребов сам исписао на листићу и дао јој на неком жаргону руско-српском овако тумачење: „*авдесли* отъ *авдесѣ* — омовеніе (тур. перс.), полотенце для умивания предъ молитвом“.

Основна реч из које су изведени сви наведени облици који се употребљавају у нашем народу, како је подвучено у речнику Југ. академије, персиског је порекла. Управо то је једна персиска сложеница састављена од две персиске речи: *ab* вода и *dest* рука. Дословно, каже *Hüsein Kâzım Kadri* у свом недовршеном великом турском речнику *Lügati türki*, књ. I, стр. 3, s. v. *ab*, значи: вода за руке.

Због тога што су ту реч не само наши главни речници, него касније и разни наши писци (Ј. Новић, В. Вулетић-Вукасовић, Св. Ђоровић и др.) непотпуно протумачили, ја овде доносим тачну дефиницију коју је дао горе споменути Турчин у наведеном речнику:

По њему *abdest* значи: прање водом извесних делова свога тела пре клањања и неких других молитава¹.

Ово се умивање у нашем језику исказује једино изразом *узети (узимају) авдес*. Само тако и никако друкчије. Откуд је тај израз код нас? — Из турског језика. И турски се та радња исказује на исти начин. Израз *abdest almak* значи: *узети авдес*. Према томе судећи ми смо из турског примили не само *авдес* - *авдес*, него и цео израз *abdest almak* — узети *авдес*.

Као што Турци кажу *abdest almak* узети авдес, они исто тако имају израз за: покварити, поништити *авдес*: *abdest boz-tak*, само што он поред стварног значења има и фигуративно значење: свршити нужду, чиме се учини да је нужно узимање *авдеса*.

Турци имају и глагол *abdest vermek* дословно: дати *авдес*, што у фигури значи: покарати, каштиговати.

Напред сам навео целу родбину речи *авдес* - *авдес* - *авдес* - *авдес* - *авдес* које су код нас забележене. Да би се видело право значење неких од њих, ја ћу овде навести речи из те породице које су Турци забележили у својим речницима:

abdest havlusi по значењу управо оно што код нас значи *авдесница* (авдесница): нека врста нарочитога убруса, пешкира *abdestli* турски значи: који је узео *авдес*, чист, умивен, а не како су ову реч код нас преводили: који или што припада *авдесу*, напр. марама. Да је међутим ова реч морала у турском језику значити неку врсту убруса, налазимо потврде у бугарском речнику А. Дювернуа² који код те речи наводи пример: риза *авдеслиа*, иако, по овом примеру судећи, можемо претпоставити да је у турском у неком крају та реч значила не само врсту пешкира него и неку врсту турскога „бадемантла“.

У турском се употребљава и реч *abdestsiz*: без *авдеса* човек, фиг. који се не либи, устеже, безобзиран, фамилијаран, интиман, али она код нас није нашла употребу.

¹) М. Behaerddin у своје речнику: *Türkçe lügat* даје друкчију дефиницију речи *abdest*: прање ради обављања молитве по прописима шеријата: прање уста, носа, лица и руку до лаката, прање ногу и квашење главе.

²) А. Дювернуа, Словарь болгарскаго языка, кн. I, 1885 г. в. *авдеслиа*

Напред смо споменули да су код нас забележене речи *авдесхана* и од ње изведена *авдесана*. Та је реч у савременом турском књижевном језику добила сасвим посебно значење које се разликује од значења које има та реч у нашем језику. *Abdeshane* данас турски у пристојном говору значи нужник. Л. Грђ. Бјелокосић бележећи ту реч са погрешним акцентом *авдесана*, -е овако објашњава њено значење: „од турске ријечи *abdes-hana*. Мјесто у турскијем кућама где се узимље *авдес*“. Ово тумачење није ни потпуно ни тачно. Како речкомо код те речи у косовско-метохиском говору, *авдесана* има не само по турским него и по српским кућама и *авдесана* није само то него је и направа од дасака, обично на докату, у Вучитрну на чардаку или „кревету“, како се тамо зове доклат, а састоји се из табле на којој стоје судови са водом, сапун, о клину — убрус, а табла је на средини просечена колико је потребно да може стати леген, а одоздо је начињен мали жлеб којим отиче прљава вода у двориште. На авдесани се људи мију и перу кад год се потреба укаже, а не само кад се узима авдес.

По садашњем значењу те речи јасно је да је некада тај умиваоник морао бити тамо где је био и нужник, ако то можда није било и мало купатило, па је тако поступно значење умиваоника потиснуло значење нужника.

По Босни и, вероватно, по Херцеговини употребљава се и реч *авдеслук*. У турском има реч *abdestlik*, само што у турском она не значи, како наши скупљачи кажу, што и реч *авдесана*, *авдесхана*, него нешто као оно што у нас значи *авдесница* или *авдесли*, а у бугарском реч *риза авдеслија*. *Abdestlik* турски се зове нека врста широког и дугачког цубета које носе Зејбеци по Анадолу.

Пре но што завршим ова своја излагања, осврнућу се са неколико речи на акценат основне речи из ове групе изведених и сложених речи.

Код Вука и у речнику Југ. академије и речнику Ивковић-Броза она носи акценат *авдес*, међутим та иста реч је у косовско-метохиском говору акцентована: *авдес*, *авдеса*, а не *авдџса*, како би се према Вуковом акценту очекивало. Није извесно да ли овде имамо случај двојаког наглашавања

исте речи у два различна дијалекта нашег језика, или један од поменуте двојице није тачно акценат обележио. Ако је Св. Ђоровић добро забележио акценат у речи *двдесница*, то би могло послужити посредно као доказ да је и у Мостару реч *авдес* наглашена са кратким низлазним, а не кратким узлазним акцентом, како је та реч забележена у главним речницама. Много би нам било поможено кад бисмо знали како та реч гласи код осталих балканских народа, напр. код Бугара, Грка, Арбанаса и Влаха, ако је код њих продрла, као што се без сваке сумње морала раније употребљавати, ако се још и сад не употребљава.

Како смо напред негде споменули у речнику А. Дјувернуа забележене су речи: *абдесџџ* и *абдесли*, но без акцента, те нам за решавање питања акцента речи *авдес* у нашем језику нису ни од какве користи.

Лука Лукај у своме недовршеном српско-арбанашком речнику *Fjaluer*, додуше, забележио је најпре *дбдес*, - *и* дакле са акцентом на првом слогу, но касније облику *авдес*, - *и*, - *е* акценат бележи на крају речи. Ако су акценти у ова оба случаја правилно обележени, онда имамо, значи, код Арбанаса исти случај као код нас, једну исту реч са две врсте акцената. Улазак ове речи у арбанашки језик био је на исти начин као и њено продирање у наш језик. Као ми, и Арбанаси су примили ту реч заједно са турским изразом *avdes almak*, арбанашки *те мџр авдџс* или *те мџр дбдес*, тј. узети *авдес*.

У једном невеликом речнику модерног грчког језика који ми је био доступан ове речи нисам нашао, а не знам да ли је она забележена ни у куцовлашском језику. Засада у питању акцената ове речи морали бисмо остати при двојаким акценту: као код Вука и као у косовско-метохијском говору: *двдес* и *двдес*.

Код ове речи има још једна специфична особина. Она је при прелазу из турског језика у наш изменила сугласник *б* из првога слога у *в*. Исти појав у нашем језику имамо у промени *б* у *в* код читавог низа особних имена која су арапске сложенице а којима је прва компонента *'abd* и значи: раб, роб,

слуга. Таква су имена исламско-турска: Авдија ('*Abdi*), Авдураман ('*Abd-ur-rahman*), Авдураим ('*Abd-ur-rahim*) и др.

Између свих ових примера који су арапског порекла или су образовани по правилима арапског језика, колико ја знам, умешао се један једини пример који је персиског порекла, то је овај наш *ab-dest*. Како се то могло десити? Стицајем околности да је први слог и прва компонента *ab* последована другом компонентом *dest* код нас, где се није имало осећања за разлику између *ab+dest* и '*Abd-ul-lah*, схваћено је као да се и реч *abdest* састоји из компонената *abd-es*. Па као што је од '*Abd-ur-rahman* начињена Авдураман, тако је и од *abdest*, *abdes* начињен *авдесџ*, *авдес*. Овамо би дошли још и ови примери: Авдија од '*Abdi*, Авдиљ од *Abdul-lah*.

*

Аваз м. У речнику Југ. Академије означена је као турска реч *avaz*, а значи глас, човечији или животињски. У турским речницима, међутим, ова се реч води као персиска и гласи *āvāz* са значењем: високи глас, крик, запомагање, одјек; *has avaz* добар глас, радосна вест; *bed avaz* непријатан, немио глас.

У зап. турском или османлиском тур. реч *avaz* значи: гласно звати, викати. У перс. као и тур. има и реч *avaza* са истим значењем: ратни поклич, грмљавина грома.

Гл. Елезовић

2.

ЈОШ НЕКОЛИКО РЕЧИ О АДРАПОВЦУ

Кад сам у прошлом броју *Нашег језика*, стр. 58—60, покушао да изнесем своју претпоставку о пореклу ове речи код нас, ја нисам знао да је то исто кушао пре мене и проф. Светислав Вуловић у *Годишњици* Н. Чулића, књ. XIV, Београд, 1894, стр. 241—242.

Иако није имао на расположењу картотеку Института за српски језик САН, он је добро запазио да се та, а с њом и остале сродне речи, с десне стране Саве много ређе чују.

У вези са овом речи картотека Института нема један податак који се налази у *Novo uređenom paškom kalendaru* за 1845 год., који, очевидно, ни Даничић није забележио, а који је Вуловић у овој белешци, о којој говоримо, навео. То је да су се „адраповци звали у нашим земљама у старо време